

DRAGOȘ ȘESAN, *Noul Testament de la Bălgrad (1648). Carte de limbă și simțire românească*, Brașov, Editura „Pentru viață”, [2002], 274 p.

“Suntem în fața unei cercetări întreprinse cu migală, cu informare și, mai ales, cu multă iubire pentru vechiul scris românesc”, cum inspirat aprecia profesorul Dan Horia Mazilu în Prefața volumului de față, al cărui autor este descendent al unei cunoscute familii de cărturari bucovineni. Lucrarea pe care ne propunem să o prezentăm în rândurile următoare a constituit subiectul tezei cu care Dragoș Șesan a obținut titlul de dr. în filologie, la Universitatea din București, sub îndrumarea profesorului Dan Horia Mazilu și este prima cercetare monografică consacrată monumentului unității limbii românești, cum este definit Noul Testament de la Bălgrad în toate sintezele de istorie a literaturii române.

Se compune dintr-o **Introducere** (p. 7-9) urmată de opt capitole: **Mitropolitul Simion Ștefan** (p. 10-15), **Tipografii Noului Testament (1648)** (p. 16-22), **Contemporanii Mitropolitului Simion Ștefan** (p. 23-32), **Predosloviile Noului Testament** (p. 33-58), **Glosele marginale din Noul Testament (1648) și problema seriilor sinonimice** (p. 59-167), **Lexicul Noului Testament (1648)** (p. 168- 228), **Circulația Noului Testament de la Bălgrad (1648) în provinciile românești**

(p. 229- 251). **Concluzii** (p. 252- 254). La sfârșit, ni se mai precizează edițiile Bibliilor folosite. Abrevierile întâlnite și Bibliografia selectivă a lucrărilor consultate.

Scopul lucrării ne este înfățișat în Introducere, unde, după evidențierea cercetătorilor care s-au aplecat cu consecvență asupra Noului Testament de la Bălgrad (Gabriel Tepelea și Florica Dimitrescu), ni se prezintă, pe scurt, conținutul fiecărui capitol în parte. „Monument cardinal al limbii și literaturii românești vechi”, prima traducere integrală a Noului Testament se adresează, în aceeași măsură, lingvistului, lexicografului, teologului, bibiofilului, omului de cultură, prin: acuratețea traducerii, comentariile competente din textele originale, frumusețea grafică, suficiente cuvinte care nu se mai găsesc astăzi în limba vorbită.

În baza analizei critice a izvoarelor cunoscute, puține și uneori contradictorii, autorul reconstituie aspecte din viața și activitatea mitropolitului Simion Ștefan, fost monah la mănăstirea din Bălgrad. Din păcate, nu există date certe cu privire la nașterea, moartea și formația intelectuală a mitropolitului, iar, fapt aproape incredibil, documentele vremii nici măcar nu semnalează apariția, la 1648, a Noului Testament.

După cum se știe, foaia de titlu a Noului Testament nu conține numele traducătorilor sau al tipografilor, cum se întâmplă în cazul altor cărți vechi. De asemenea, lipsește și epilogul care ar fi putut indica astfel de date. În ceea ce privește traducătorii, este cunoscut un singur nume, precizat în Predoslovîa către cititori, acela al ieromonahului Silvestru, de la mănăstirea Govora. Tipografil, în schimb, pot fi bănuți dintre cei care au lucrat în tipografia princiară: Popa Dobre din Țara Românească, ieromonahul Ștefan, tipograf sârb, se pare, fiul lui Meletie Macedoneanul. Gheorghe Rusu din Sibiel, Martin Maior din Brașov și posibil viitorul mitropolit Simion Ștefan. „Un lucru rămâne sigur – afirmă Dragoș Șesan, reluând și confirmând o afirmație mai veche a Evei Mârza, potrivit notei nr. 12 – Mitropolitul Simion Ștefan rămâne editorul științific și patronul spiritual al tipăriturii” (p. 17). O altă afirmație care merită a fi reținută: din exemplarele descrise până acum reiese că Noul Testament s-ar fi imprimat în cel puțin două tiraje.

În continuare, ne sunt prezentate o parte din reacțiile Bisericii ortodoxe din Țările Române și din țările vecine la puternica ofensivă de prozelitism din partea catolicilor și calvinilor, în special, inclusiv pe calea tiparului: în anul 1640, domnul Matei Basarab, prin intermediul mitropolitului Teofil al Țării Românești, dăruiește mitropolitului Ghenadie al Transilvaniei o tipografie; în anul 1641, la mănăstirea Govora, se imprimă *Pravila mică* într-o ediție specială pentru Transilvania; în Predoslovîa *Evangheliei învățătoare* (Govora, 1642), cărturarul Udriște Năsturel își aduce aportul întru apărarea principiilor ortodoxismului cu referiri indirecte la situația românilor ortodocși din Transilvania; în nou înființata tipografie din Moldova, de la Iași, vede lumina tiparului *Carteia românească de învățătură* (1643), datorată mitropolitului Varlaam, un dar către „toată sementia românească pretutinderea ce să află pravoslavnicii într-aceasta limbă”, reeditată, precum se știe, și la Alba Iulia, în anul 1699; *Catehismul calvinesc* avea să-și aștepte răspunsul, în anul 1645, în *Carteia carea să chieamă Răspunsul împotriva Catihismusului calvinesc*, „prima lucrare cu caracter polemic din literatura românească de specialitate” (p. 25), scrisă de mitropolitul Varlaam al Moldovei pentru Transilvania. La îndemnul lui Udriște Năsturel și tipărită la mănăstirea Dealu; același scop au urmărit sinodul și soborul de la Iași, din anii 1642 și 1645.

După ce face o prezentare a celor 26 de predoslovii, după cum se știe, nesemnate, din punctul de vedere al conținutului, al destinatarilor, al explicațiilor etimologice, inclusiv prin intermediul „notelor marginale” sau „gloselor”, al neologismelor, autorul trece la o analiză lingvistică și teologică a „sumelor” (rezumatelor), inovația traducătorilor, dinaintea fiecărui capitol pentru-că ele „n-au constituit un subiect de studiu pentru cercetători. Ele au fost numai amintite ca făcând parte din textele originale (peste 30 de pagini), cu un stil foarte concis” (p. 45). Această analiză l-a condus pe autor spre următoarele concluzii: „Predosloviile și «sume» sunt texte originale. Ele aparțin colectivului de traducători din preajma mitropolitului și nu pot fi atribuite ieromonahului Silvestru. Predosloviile au evidențiat, prin problematica abordată, înalta pregătire

teologică de factură ortodoxă a acestor cărturari, care au pus în discuție poziția ortodoxiei, supusă, mai ales în Transilvania, presiunilor catolice și calvine. (...) au dezvăluit înclinațiile umaniste ale teologilor ardeleni, ceea ce presupune un larg orizont de cunoaștere, o lectură bogată de cărți cu profil enciclopedic diversificat, stăpânirea unor limbi de circulație din acea vreme (latina, germana, maghiara, greaca, slavona). (...) au demonstrat că în spatele acestor calități se mai afla un simț deosebit al limbii. Poate nu este exagerat să le dăm și calificativul de «lingviști», pentru contribuția lor de pionierat la conturarea primului dicționar explicativ, etimologic, onomastic, de sinonime, bilingv și mai ales teologic” (p.49-50).

În capitolul următor, pe cât de consistent pe atât de captivant, se continuă analiza lingvistică și teologică a gloselor marginale, cu predilecție a seriilor de sinonime, mai puțin cercetate de-a lungul timpului, grupate pe domenii: botanică, sistemul monetar, unități de măsură, medical, instrumente muzicale, militar, ocupații, dar și la alte multe „cupluri semantici” din cuprinsul tipăriturii. În final, autorul ne atrage atenția că este prima tipăritură religioasă în care întâlnim, în cadrul gloselor marginale, și trimiteri la alte scrieri ale Bibliei, copii sau traduceri anterioare. De asemenea, se subliniază „characterul lexicografic al tipăriturii. Credem – continuă autorul – că am oferit suficiente exemple pentru a afirma, fără a greși sau a exagera, că în Noul Testament de la Bălgrad găsim germenii viitoarelor noastre dicționare: de sinonimie, explicative, cu elemente de etimologie, bilingve (ebraic, grec, latin, maghiar, român) și chiar de teologie ortodoxă” (p. 133).

Această analiză se continuă, de data aceasta, asupra neologismelor și regionalismelor, care nu se regăsesc în glosele marginale, cu mențiunea că traducătorii au apelat în permanență la versiunile oficiale cunoscute ale Bibliei, în limbile greacă, slavonă sau latină, de unde de altfel s-au preluat direct în limba română o serie de termeni pentru care nu existau corespondente în limba română, deschizând calea „traducerilor comparative (p. 168).

Capitolul dedicat circulației Noului Testament de la Bălgrad în provinciile românești, constituie, până în prezent, singura investigație de genul acesta. Dacă pentru județele din Ardeal, autorul identifică un număr apreciabil de exemplare (149), pentru Moldova, de pildă, găsim semnalate numai 9 exemplare, în județele Suceava, Neamț și Iași. Într-adevăr, cam aceasta ar fi realitatea. În ultimii ani, având posibilitatea să studiem în biblioteci reprezentative pentru Moldova, inclusiv în Fondurile de carte veche constituite la nivelul județelor, n-am mai descoperit nici un exemplar nou, în afara celor menționate de autor. N-ar fi singurul titlu de carte veche aflat în situația aceasta. Așa cum bine precizează autorul, numai simpla semnalare a unui exemplar de carte, într-o anumită bibliotecă, nu este suficientă, întrucât fără a i se descrie particularitățile (numărul de file, legătura, însemnările marginale, numărul sau numerele de inventar etc.) nu i se va putea reconstitui circulația și, în plus, există riscul ca același exemplar să fie semnalat de mai multe ori. Și în cazul de față, exemplarul semnalat pentru Moldova, ca aparținând Bibliotecii lui Dimitrie Sturdza de la Miclăușeni, este posibil să fie unul din cele două exemplare păstrate astăzi în Muzeul Județean Dâmbovița (a se vedea descrierea în Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Tîrgoviște – vechi centru tipografic românesc. Studiu monografic cu repertoriul cărților vechi tipărite la Tîrgoviște și Catalogul colecției Muzeului „Carte românească veche”, Muzeul Județean Dâmbovița, Tîrgoviște, 1972, nr.3, p.78).*

Dorim autorului putere de muncă, întrucât, așa cum ni se precizează în mai multe locuri, lucrarea trebuie continuată cu analiza întregului material lingvistic oferit de această traducere „înțeleasă de toți românii”. Până atunci, tuturor celor interesați de vechiul scris românesc și chiar unui public mai larg, le recomandăm această primă apariție editorială temeinică și necesară, scrisă cu multă pricepere.

Olimpia Mitric